

Szarajevó, 1994. 3. 2.

Kedves Dunja!

Szarajevóba beköszöntött a tavasz. Talán a béke is! A Markal előtti rettenet óta nem esnek a gránátok a szűkebb városra. Az emberek lazítanak, még azok is, akiknek nem erős oldala az optimizmus, reménykedni kezdenek, hogy Szarajevó nem lesz többé vágóhíd.

Az utcák csak úgy nyüzsögnek. Söpri a járdákat. Az útkereszteződésekről eltávolítják a golyófogó konténereket. Nekem úgy tűnik, túl gyorsan jött mindez, és félek, hogy csupán egy újabb intermezzóról van szó. Nem valamiféle komoly analízisek alapján mondom ezt, vagy mintha jól ismerném a politikai meg a katonai szituációt itt vagy a nagyvilágban. A félelem beszél belőlem. Nekem nem szabad hinned a jóban, mert félek, hogy a gonoszság újabb kitörése végleg megsemmisítene. Mindig azt mondogattam magamról, hogy nincs az a baj, amit én át ne vészelnék, ha nem másért, hát „csak azért is” – én harcos vagyok, igen gyakran Don Quijote, mindenesetre az én spiritus movensem mindig a harc volt – pro et contra ennek vagy annak. Mégis gyakran megkérdem: hol húzódnak a határain? Van-e határunk az emberi erőnek, s ha igen, hol van az enyém? Tudod, amikor így gondolkodom, valami bizseregni kezd bennem, a lázadás nő a hasamból, és behúzó

dik minden sejtembe. És ismét kész vagyok kijelenteni neked: én mindent ki fogok bírni, de... De nem akarok újabb csalódást, újabb fájdalmat, tompát, mely üresen hagy és passzivizál. Még mindig nem tudom elfogadni a saját világba húzódást mint követendő eszményt. Még mindig nem tudom elszakítani magam a kozmosz pulzálásától, melynek része vagyok. Nem tudom becsukni az ajtót. Sőt nem is akarom, habár tudom, hogy sokkal könnyebb lenne.

Biztos zavarosnak érzel. Tulajdonképpen az is vagyok; legjobb lesz, ha visszatérek a közönséges mindennapi történésekhez.

Mint mondtam, Szarajevó föllélegzett. Az emberek felélénkültek. Terveket kezdenek szövegetni a jövőre nézve. Az utcai árusok asztalainak tarkasága Indiára emlékeztet – mindenféle holmik tengere, s mindenki dicséri a maga portékáját, igyekeztén meggyőzni a potenciális vásárlót, hogy mindenképpen szüksége van egy húsdaráló gépre (elhiszed-e nekem, hogy sem anyám, sem én nem vásároltunk húst már szinte két kerek esztendeje), vagy hogy elérkezett a szintetizátorvásárlás pillanata. Egyébként, akiknek van pénzük, most igen olcsón jó minőségű cuccokhoz juthatnak hozzá. Egy komoly zenegépet, mely a háború előtt

5000 DM-t ért, most 500-ért vesztegetnek. 1000 márkáért vehetsz egy PC 286-os komputert. Hogy az értékes, régi ékszerekről ne is beszéljek – aprópénzért kótyavetyélik el őket. Vannak köztük lopottak is, de gyakorta előfordul, hogy tulajdonosaik kénytelenek eladni a családi ékszereiket, ha nem akarnak éhen halni. Azok, akik elhatározták, hogy örökre elmennek innen, 10 000 márkáért is odaadják szépen berendezett lakásukat. (Jártam egy ilyen lakásban, kétszintes, négyszobás, nagyobb sérülések nélkül, komplett berendezéssel, Olaszországból, Ausztriából idecipelt bútorokkal, jó néhány kisebb – Dzorjevićyial – mindössze 12 000-ret kérnek érte, két részletben, 6000-et rögtön, a többit, ha a vásárlónak összejön. Ja, és az árban benne van a garázs is.)

No de mindez nem újdonság, az újságok is megírták. Nyomor, feneketlen nyomor. Ha valaha is lesz pénzem luxusra, semmi olyasmire nem fogom költeni, ami nem fér be a zsebembe. Ami az intellektuális dolgokat illeti – a könyveket majd könyvtárakból kölcsönzöm, a zenét hangversenyeken hallgatom, a gyerekeim pedig majd szájharmonikáznak, ha ugyan lesz merszem megszülni őket.

De ki tudja? Az ember furcsa kis vad – gyorsan és könnyen felejt, és minden élőlény közül a legalkalmazkodóbb. Noha nem kívánom elfeledni az elmúlt két év egyetlenegy pillanatát sem, nagyon valószínű, hogy úgy fogok viselkedni, mint azok, akiknek az az egyetlen vágyuk, hogy mindeme gyötrelmet, rettegést és nyomort minél előbb és minél sikeresebben kitöröljék az emlékezetükből. Mintha soha nem lett volna. A történelem ismétlődésének tézise csupán az ember hihetetlen feledésszükségletének bizonyítéka.

Tudod, emlékszem Romániára, emlékszem a berlini fal ledöntésére, az Öböl-háborúra, a SZSZSZK szétesésére – a világ változik, és én tudtam, hogy minket sem fog megkerülni a háború. Kitartóan ismétелgettem a szüleimnek,

félig tréfásan, félig komolyan: adjátok el a házat, megyünk Új-Zélandra. 1992. április 3-án, pénteken, közvetlenül a szarajevói összeecsapás előtt mégis biztos voltam benne, hogy semmi sem fog történni, hogy a kósza hírek a háborúról – mely voltaképpen már kezdetét vette Szarajevóban – csak rémhírek. Ide másolok neked egy részletet a naplóból, az 1992. április 5-i feljegyzésből:

Pénteken (tegnapelőtt, ápr. 3-án) a délutáni tanítás alatt egyre feszültebb lett a légkör, már a nagyszünetben kitört az örület – a diákok haza akartak menni, néhányan kérdés nélkül elmentek, akik megkérdezték, de nem kaptak engedélyt, úgyszintén elszeleltek. A város különböző részein épülő barikádokról, felfegyverzett őrsjáratokról, lövöldözésről terjengtek mindenféle mendemondák. Most már világos, hogy nem mendemondák voltak. Mira Levivel jöttünk hazafelé, és a városban érezhető feszültségről beszélgettünk. Az volt a szokásunk, hogy minden második pénteken gyalog sétálunk haza (ugyanis ilyenkor egyszerre végeztünk a munkával), a Városi kávéházban leülünk egy kávéra, és egy kicsit elpletykálgatunk. Ezen a délutánon teljesen üresek voltak az utcák, az a néhány járókelő pedig, akivel találkoztunk, sietett. A Városi kávéház félig üres, pedig egyébként alig lehetett asztalt találni. És e délután utálatos hangulata ellenére biztos voltam benne, hogy semmi sem fog történni, hogy ismét csak „ijesztgetés” és a polgárok „edzése” lesz az egész, és azon töprengtem, hogy elfogadom Vojo meghívását a Skenderijára, egy étterembe, ahol énekelt.

Látod, Dunja – pedig akkor már minden elkezdődött, és készen állt a terv. Mindannyiunknak volt némi előérzetünk, de csak kevesen hittek benne, habár egy hónappal azelőtt megtörtént a háború „főpróbája”: a szarajevói utcákon (március 2-án vagy 3-án, nem emlékszem pontosan) elszaporodtak a barikádok, a rendőrség kijárási tilalmat vezetett be, néhány kör-

zetet körülzártak és innen-onnan lövöldözés hallatszott. E hétfői napon (ha jól emlékszem) senki sem ment dolgozni, a boltokban nem volt kenyér, s az újságok nem lettek kihordva. Dobrinja lakói szervezeten elindultak a belvárosba, hogy eltüntessék a barikádokat. Az ifjúsági rádió felhívta a lakosságot, hogy csatlakozzanak hozzájuk. Ezt a szarajevóiak meg is tették, habár néhol komolyan lövöldöztek. A városházánál Ilona meg én is csatlakoztunk a tömeghez, tettünk egy kört a Skenderiján át a közgazdasági középiskoláig és hazafelé. Akkor láttam először barikádot, szétvert trafikot és töltényhüvelyeket az úton. Ezek az első, márciusi barikádok nagy zűrzavart keltettek, emlékszem, hogy néhány napig nem volt normális tanítás az iskolában. Többé nem volt tanácsos késő este mutatkozni az utcára, s én, aki néha este tízkor indultam el otthonról, és hajnali háromkor értem haza, tizenegykor már a szobámban csücsültem.

Már akkor, egy hónappal azelőtt, hogy napalink ablakából az első, Bistrikre zuhanó gránátot megpillantottam volna, Ilona meg én a menekülés lehetőségével számolva becsomagoltuk a hátizsákokat: a legszükségesebb holmit, néhány konzervet, meleg ruhát, csajkát készítettünk össze, mintha egy bizonytalan utazás állna előttünk.

És mindemellett én április 3-ának délutánján nem hittem, hogy két nap múlva ezzel a hátizsákkal – amit egyébként sosem pakoltam ki – életemben először óvóhelyre fogok rohanni.

Ma úgy tűnik, hogy ez nagyon-nagyon régen volt. Az első gránátozások és az első általános, légi- stb. riadók rettenetes félelmet keltettek bennem, mint egy egérke, minden lyukak legmélyebbikébe bújtam volna. Aztán nagyon hamar meguntam az óvóhelyre (voltaképpen a legközségesebb, nedves, csatornaszagú és egeres pincébe) való szaladgálást, és nem voltam többé tekintettel a gránátokra, a gépfegyvertűzre meg a riadókra. Elkezdtem játszani a

„szarajevói rulettet”, és eddig szerencsém volt.

Most sokan állítják, hogy nem lesz több gránáthalál. Hogy Szarajevó megérte a háború végét. Nem tudom. Nem vagyok meggyőződve róla, de bevallom, rettenetesen szeretném, ha tévednék.

Majd meglátjuk.

Tudod, mi nevetséges nekem? Te meg én először egy országban éltünk. Aztán szétesett ez az ország, és mi, akik meg se moccantunk, azontúl különböző hazákat mondhattunk magunkénak. Ezek az országok aztán háborúra keltek egymás ellen, úgyhogy mi ketten ellenséges országokban találtuk magunkat, hogy most (nem tudom, mondhatom-e: „végül”) ismét valamiféle közös – minek nevezzem – államban, országban, hazában reménykedjünk...?!

Milliomodszor teszem fel ma magamnak a kérdést: vajon mi lesz a következő meglepetés, vajon nem lehetett volna olcsóbban megúszni ezeket a társasutazásokat?

Még nem merem fölteni a kérdést, mi lesz majd azzal a harmadik országgal, mely valaha a testvériség jegyében létezett, s ma csupán exhazánk...? Vajon a hatalmas helytartók közül nem támad e valamelyiknek az az ötlete, hogy összeragassza az eltört köcsögöt, és még hány százezer életbe kerül majd az a ragasztás?

Mindez ellenállhatatlanul emlékeztet arra a viccre a bolháról:

Egy fiatal biológus azt vizsgálhatja, milyen magasat ugrik a bolha. Leteszi az asztalra, koppint egyet mellette, és felkiált:

– Bolha, ugorj!

A bolha 8 centit ugrik. A biológus feljegyzi: a 8 lábú bolha 8 centit ugrik. Aztán kitépi az egyik lábát, ismét az asztalra teszi a bolhát és koppint:

– Bolha, ugorj!

A bolha 7 centit ugrik. Megint följegyzi: a 7 lábú bolha 7 centit ugrik.

Így tépi ki sorban a nagy tudós a bolha

lábait egyenként, minden alkalommal koppint egyet és felkiált: „Bolha, ugorj!”, aztán fölírja: a 6 lábú bolha 6 centit ugrik, az 5 lábú bolha 5 centit ugrik... é. í t., míg el nem jut az utolsó láb- big. Kitépi tehát az utolsó lábát is, aztán letesz- si a bolhát az asztalra, koppint és felordít:

– Bolha, ugorj!

A bolha meg se moccan.

– Bolha, ugorj!

A bolha meg se moccan.

– Bolha, ugorj!

A bolha nem mozdul.

A zseni végül feljegyzi: A láb nélküli bol- ha nem hall!

Az egyetlen különbség a mi nagyszabású kí-

sérletünk és e bolhányi között abban áll, hogy az utóbbiban csupán egy bolha járt pórul, míg nálunk több százezer ember. Hogy minek a nevében – ölj meg, ha értem!

No de most már ideje leállítanom magam. Zárszavam: Szarajevóban már majdnem egy hónapja béke van, és jön a tavasz.

Tudom, hogy állást váltottál, valószínűleg sokkal több kötelezettséged és sokkal keve- sebb szabad időd van. Mégsem leszek annyira megértő, hogy elmulasszam megüzenni ne- ked: jelentkezz! Pláne most, hogy rádión már nem lehet beszélgetni. Firkants már le nekem néhány mondatot, és nyomd a kezébe valamely lendületes újságírónak, hogy hozza el – igaz, hogy az utóbbi időben nem voltak véres ese- mények, de az újságírók valami miatt mégis jönnek. Bocsássák meg nekem a kollégák, ama hetedik hatalom képviselői, amelynek egy ide- ig én is dolgoztam, de mint egyszerű saraje- vói polgár, akinek nem adatott meg a szeren- cse, hogy önkéntes megfigyelő legyek, hanem közvetlen résztvevő vagyok, nem tudom nem észrevenni, hogy az újságírók száma Saraje- vóban arányos a sarajevói utcákon ömlő vér- rel, s ettől önkéntelenül eszembe villan egy kel- lemetlen hasonlat, tudod, azokról a bizonyos nagy madarokról...

Nagyon szeretlek,
és üdvözlöm Nikolát
és Marinát is a te Elmád

P. S. Ilona szerint szörnyen drága és „különös” lány vagy – nem mintha nem tudtam volna az első pillanattól fogva, különösen, amióta elol- vastam a leveledet.

P.P.S. Dunja, nekem fogalmam sincs, hány éves vagy, és egyáltalán nem vagyok annyira illedelmes, hogy meg ne kérdezzem tőled.

RADICS VIKTÓRIA FORDÍTÁSA